

11. Білоцерківський О.Б. Дослідження сезонності в газовій промисловості України / О.Б. Білоцерківський, Н.В. Ширяєва // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3. – Т. 2. – С. 173 – 176.
12. Кравчук Г.В. Виявлення сезонних і циклічних складових розвитку страхового ринку України / Г.В. Кравчук [Електронний ресурс] // Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України. Збірник наукових праць. Вип. 28. – 2010. – Режим доступу до статті: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2010_28/10_28_33.pdf (12.02.2011) - Назва з екрану.
13. Эддоус М. Методы принятия решений / М. Эддоус, Р. Стэнсфилд ; [пер. с англ.] ; под ред. член-корр. РАН И.И. Елисеевой. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 590 с.

2.5. Синергетичний ефект в діяльності регіонального курортно-рекреаційного комплексу

Вступ. Реформування національної економіки пов'язане з глибокими структурними перетвореннями у всіх сферах суспільного життя, трансформацією господарського комплексу України, здійсненням ефективної регіональної політики і т.д. Не менш важливим завданням залишається пошук раціональних методів та способів активізації розвитку тих видів діяльності, для котрих існують всі необхідні умови і які по своїй соціальній результативності та економічній віддачі можуть скласти гідну конкуренцію традиційним галузям господарства. Серед таких своєрідних «ядер росту» пріоритетне місце займає курортно-рекреаційна сфера [1,2].

Важливим чинником в діяльності курортно-рекреаційних організацій країни у зв'язку з переходом до ринкової економіки виявилася ситуація, коли вони опинилися в умовах жорсткої конкурентної боротьби між собою, а також із зарубіжними компаніями. Така конкуренція зажадала від них якісних змін в організації управління з метою гнучкішого задоволення попиту споживачів. Таким чином, ринкову орієнтацію регіональних курортно-рекреаційних комплексів покликано забезпечити відповідні методології, засновані на сучасних концепціях управління, і, перш за все, на методах системного дослідження управління, зокрема, широкому застосуванні механізму синергетичного ефекту.

Постановка проблеми. Одним з основних орієнтирів стратегічного планування регіональної курортно-рекреаційної діяльності, значення якого особливо зростає в умовах посилювання конкуренції, є підвищення рівня взаємної підтримки всіх курортних, рекреаційних, туристичних і інших підприємств регіонального курортно-рекреаційного комплексу. Виникає необхідність будувати стратегії розвитку на базі здобуття

додаткових системних ефектів. Основним критерієм вибору альтернативних варіантів розвитку такого територіального комплексу стає не тільки висока рентабельність конкретного підприємства, а також його вклад в досягнення загальних цілей зростаючого територіального курортно-рекреаційного об'єднання, посилення позицій всіх інших його підприємств. Виявлення і використання системних ефектів допомагає виявити раціональні мотиви створення єдиного територіального курортно-рекреаційного комплексу, об'єднання напрямів діяльності окремих курортних підприємств в його рамках і інших форм розширення курортно-рекреаційної галузі [3].

Застосування системного підходу в процесі планування має як зовнішні (розвиток синергії як загальнонаукового поняття), так і внутрішні (розвиток системи стратегічного планування) джерела розвитку. Найбільший вклад в створення бази для філософського осмислення синергізму внесли: Г. Хакен, І. Прігожін, Г. Николіс, І. Стенгерс та інші. Розглядом системних ефектів в рамках системного аналізу займалися: У.Р. Ешбі, І.В. Блауберг, Е.М. Мірський, Е.Л. Наппельбаум. Серед економістів, що приділяють велику увагу ефектам взаємозв'язку елементів слід виділити І. Ансоффа і М. Портера, а також Е.Дж. Доллана, Р. Коуза, Б. Карлоффа, Р. Рамелт, А. Томпсона, А. Стрікланда, Р. Фостера, А. Чендлера, авторські колективи найбільших консультаційних фірм Бостону і Мак-Кінсі. В той же час, питання використання синергетичних ефектів в практиці діяльності курортно-рекреаційних комплексів і територіальних компаній вимагають в даний час подальшого опрацювання як у напрямі включення синергії в ряд стратегічних орієнтирів розвитку економічних суб'єктів, так і у напрямі створення методологічного інструментарію обліку синергетичних ефектів. Таким чином, зростання значення використання системних ефектів натрапляє на недостатню методологічну розробленість процедур системного підходу в управлінні.

Недостатньо чітко визначені і теоретичні основи синергізму в економіці. Жорстке ділення об'єднань, що існує в менеджменті, на конгломерати та синергетичні портфелі виглядає дуже грубим і є результатом звуженого (технологічного) трактування синергізму. Необхідно виділити якомога більше форм синергізму (як технологічних, так і ринкових, фінансових та інших). Питання це досить важливе, адже в даний час передбачається, що якщо здійснюється управління портфелем, який складається з ряду курортно-виробничих одиниць з різними корпоративними місіями, то одне з основних завдань, полягає в демонтажі структур, які випадають із загального ряду. Обмежене однією або декількома виробничими функціями трактування синергізму може привести до відмови від участі в новітніх перспективних сферах діяльності, що неминуче спричинить технологічну відсталість і залежність українського курортно-рекреаційного комплексу від більш

прозорливих і гнучких зарубіжних компаній. Таким чином, необхідними є проведення досліджень і розробка методології виникнення і використання синергетичного ефекту в діяльності територіального курортно-рекреаційного комплексу і вдосконалення на цій основі процесів визначення стратегій розвитку і оптимізації структури курортних підприємств в умовах відкритості курортно-рекреаційних ринків [4].

Результати досліджень. На початку 80-х років минулого століття вперше був виявлений і описаний феномен експоненціального зростання, коли деякі організації, діючи на зайнятому ринку, не маючи істотних фінансових ресурсів, на порядок збільшували свій прибуток та частку ринку протягом незначного періоду часу. Тоді ж в сучасну наукову термінологію і був введений термін синергетичний ефект, тобто здатність декілька організацій створювати разом набагато більшу цінність, чим сума їх ефективностей окремо.

Створення і функціонування інтегрованої структури має сенс, перш за все при здобутті реального ефекту від об'єднання. Саме з цієї точки зору, територіальні курортно-рекреаційні комплекси представляють інтерес як об'єкти ефективного об'єднання і подальшого функціонування. При цьому їх специфіка пов'язана з наступними обставинами. Учасники створюваних інтегрованих структур, є діючими організаціями і їх ефективність у зв'язку з цим має наступні аспекти:

- зміна результативності використання фондів розміщення, лікувальних, розважальних і туристичних потужностей;
- збільшення потенціалу інноваційних лікувальних центрів і поширення їх результатів в практичну діяльність більшості організацій регіону;
- нові можливості для реальних інвестицій і інновацій, що виникають в результаті формування територіального курортно-рекреаційного комплексу.

Особливу роль грає, вже згаданий раніше, синергетичний ефект. В загальному випадку існує спрощене і складне трактування цього терміну. Перше з них концепцію синергізму пов'язує з порушенням пропорційності. Інколи дане поняття також називається ефектом « $2+2=5$ » для того, щоб підкреслити, що організація шукає такі ринкові комбінації, в яких ефект від суми більший, ніж сума складників. Друге трактування пов'язує синергетичний ефект з наявністю особливого роду нелінійної динаміки розвитку розглядаємих об'єктів. Так, в деяких дослідженнях наголошується, що такого роду динаміка передбачає особливі перехідні процеси, коли рух системи до кращого стану обов'язково відбувається через фазу погіршення її стану [5].

В рамках нашого дослідження під синергетичним ефектом будемо розуміти зростання ефективності діяльності в результаті з'єднання, інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему за рахунок позитивного системного ефекту, коли ефект від взаємодії учасників

об'єднання усередині територіального курортно-рекреаційного комплексу перевищує суму ефектів діяльності кожного учасника окремо (автономно). Отже в діяльності такого комплексу виникають синергетичні ефекти, до яких, в першу чергу, слід віднести ефект масштабу, ефект інтеграції, ефект комплексних переваг і ефект конгломерату.

Ефект масштабу виникає в результаті широкомасштабних операцій. Так, виробляючи велику кількість курортно-рекреаційного продукту, організовуючи потужні рекламні компанії та великі відділи збуту на сучасних засадах, розгалужену мережу логістики, територіальний курортно-рекреаційний комплекс добивається зниження різних витрат і, відповідно, збільшення прибутку. Ефект заснований на законі зниження сукупних витрат на 20 - 30% при кожному подвоєнні обсягів виробництва і на повнішому використанні потужностей.

Ефект інтеграції - це ефект від переваг, що отримуються кожною організацією, яка входить територіальний курортно-рекреаційний комплекс в процесі розробки, виробництва і продажу певного курортно-рекреаційного продукту.

Ефект комплексних переваг означає, що пакет послуг, рекреаційних продуктів або угод при оптових постачаннях набагато привабливіший, ніж кожна окрема частина або сума окремих частин.

Ефект конгломерату означає, що збільшення кількості курортно-рекреаційних організацій розподіляє ризик, тим самим зменшуючи його.

Крім того, крупні інтегровані структури отримують переваги в порівнянні з іншими курортно-рекреаційними підприємствами і по ряду інших показників. Інтеграція підприємств веде до створення синергетичних ефектів в менеджменті. Серед цих ефектів виділяють синергію збуту, виробничу синергію, синергію інвестування і синергію управління.

Синергія збуту - це переваги організації збуту з точки зору маркетингу, реклами, колективного розподілу.

Виробнича синергія веде до максимального використання виробничо-лікувальних потужностей, зниження витрат при закупівлях, до економії на накладних витратах.

Синергія інвестування - це мультиплікативний ефект від використання інвестиційних можливостей кожної окремої курортно-рекреаційної організації.

Синергія управління - це в першу чергу збільшення якості кадрового потенціалу, оскільки збільшуються можливості навчання, обміну досвідом та інше. Сюди входять і вертикальні управлінські структури, і офіційне навчання і спілкування, і перехресні зв'язки неформального спілкування менеджерів різних рівнів і напрямів однієї компанії. Синергія управління і є тим ефектом, який виникає при правильній побудові корпоративного менеджменту.

Розглянемо випадок взаємодії двох економічних об'єктів в цілях здобуття синергетичного ефекту. Як було описано вище, суть подібного об'єднання полягає в тому, що в результаті утворюється нова економічна структура, яка повинна володіти емерджентними властивостями; тобто виникає деякий ефект, що забезпечує перевищення ефекту спільного функціонування об'єктів над сумою ефектів їх автономної діяльності:

$$Z_1 + Z_2 < Z^s,$$

де Z_1, Z_2 - ефекти самостійного автономного функціонування курортно-рекреаційних підприємств; Z^s - ефект від їх сумісної діяльності. Тоді синергетичний ефект Z^U вимірюється величиною різниці

$$Z^U = Z^s - (Z_1 + Z_2)$$

При цьому, чим більше синергетичний ефект $Z^U > 0$, тим глибше процес економічної взаємодії і тим стійкіше інтеграція даних економічних об'єктів; чим менше величина $Z^U > 0$, тим менше цей ефект і нестійкіше новоутворена структура; при $Z^U < 0$ економічна взаємодія відсутня, і об'єднання об'єктів швидко розпадається.

В випадку аналогічної взаємодії між n курортно-рекреаційними підприємствами розрахунки модифікуються слідуючим чином:

$$\sum_{i=1}^n Z_i \leq Z^s$$

$$Z^U = Z^s - \sum_{i=1}^n Z_i, \quad i = \overline{1, n}.$$

Загальний ефект від об'єднання Z^U повинен розподілятися між курортно-рекреаційними підприємствами, оскільки, якщо хоч би одне з них не отримує вигоди від інтеграції, воно прагнучиме до автономії. Звідси

$Z^U = \sum_{i=1}^n Z_i^U$, де $Z_i^U > 0$ - ефект від об'єднання для кожного i підприємства.

Використовуючи наведене співвідношення для аналізу ефектів економічної взаємодії отримуємо наступне $Z^U = \sum_{i=1}^n (Z_i + Z_i^U)$. Цей

результат може бути інтерпретований таким чином: ефект від спільного функціонування курортних підприємств як цілого територіального курортно-рекреаційного комплексу, складається з суми ефектів їх автономного функціонування, скорегованих з врахуванням виникаючих позитивних синергетичних ефектів.

У найбільш загальному випадку кожне підприємство вносить свій вклад до загальної справи і несе певні витрати $y_i \geq 0$, пов'язані з інтеграцією, а з іншого боку отримує додаткову вигоду d_i . Таким чином, маємо: $Z_i^U = d_i - y_i$. Крім того, можна стверджувати, що чим більше величина $\sum_i^n d_i$, тим більше тісним є економічний взаємозв'язок, і тим

більше стійким і життєздатним є територіальний курортно-рекреаційний комплекс.

В тому випадку, якщо заданий деякий поріг стійкості комплексу до обурень зовнішнього середовища θ (що відображає, наприклад, прогнозовану середню величину його можливих втрат під впливом ринкової кон'юнктури), то має місце наступне співвідношення $Z^U \geq \theta$, що описує необхідну умову існування територіального курортно-рекреаційного комплексу. Представимо це співвідношення у вигляді $Z^U + \sum_i^n Z_i \geq \theta$. Звідси отримаємо наступне

$$Z^U \geq \theta - \sum_i^n Z_i.$$

Отриманий результат відображає необхідну умову стійкого існування територіального курортно-рекреаційного комплексу в ринковому середовищі, тобто синергетичний ефект повинен покривати можливі збитки від коливань ринкової кон'юнктури.

Реальним інструментарієм оцінки синергетичного ефекту також можуть служити показники конкретних синергетичних ефектів. Конкретні синергетичні ефекти в економіці можуть виникати як в обсягах виробництва курортно-рекреаційного продукту, так і в прибутку. При цьому вони можуть носити дійсний, потенційний та упущений характер. Покажемо як можна визначити дійсний синергетичний ефект $Z_{\text{дійсн}}$ за обсягами виробництва

$$Z_{\text{дійсн}} = Q_{Li} - Q_1,$$

де Q_{Li} - обсяг виробництва, який створюється силами розвитку за допомогою інновацій Li , які більше 1, Q_1 - обсяг виробництва, який міг би бути створений такими ж по абсолютній величині силами розвитку без інновацій. Якщо від дійсного синергетичного ефекту за обсягами виробництва $Z_{\text{дійсн}}$ відняти приріст витрат $(C - C_1)$ на виробництво курортно-рекреаційного продукту, то отримаємо дійсний синергетичний ефект по прибутку

$$Z_{\text{приб}} = Z_{\text{дійсн}} - (C - C_1).$$

Знаючи максимальні результати застосування інновацій, можна визначити потенційний синергетичний ефект за обсягами виробництва, а віднявши від нього приріст витрат, отримаємо потенційний синергетичний ефект по прибутку. У свою чергу, визначивши потенційні і дійсні синергетичні ефекти, можна також визначити упущені синергетичні ефекти за обсягами виробництва курортно-рекреаційного продукту і прибутками як різниці між потенційними і дійсними синергетичними ефектами.

Жорстка конкуренція, що склалася останніми роками на ринку курортно-рекреаційного продукту, змушує курортні підприємства все

частіше звертати увагу на такий аспект розвитку, як інновації. Адже саме якісний інноваційний продукт може підвищити престиж і фінансову рентабельність курортного підприємства. Під якістю інноваційного проекту як об'єкту управління розумітимемо ті його характеристики, які відносяться до результативності, конкурентоспроможності інноваційного продукту, фінансової привабливості. Вимоги, що пред'являються до інноваційних проектів, витікають з необхідної послідовності процедур по виявленню найбільш перспективних розробок. А саме тих, які є актуальними об'єктами для комерціалізації.

Інноваційні процеси, що формуються у вигляді інноваційних програм і проектів, відносяться до категорії об'єктів найбільш високих ризиків для інвестицій. В основному, фінансування інноваційної сфери йде з бюджетних джерел, з власних засобів підприємств і спеціальних фондів. Оцінка і відбір інноваційного проекту можуть базуватися на різних методиках і орієнтуватися на різні критерії. Вибір методики і критеріїв залежить від специфіки інноваційного об'єкту, типа галузі і ряду інших чинників. Специфіка інноваційної діяльності передбачає використання, як економічної оцінки, так і багатофакторних методів.

При оцінці критеріїв необхідно використовувати синергетичний підхід, який є основним компонентом ринкової стратегії. Вимір синергізму можна порівняти з так званою «оцінкою сильних і слабких сторін». Для оцінки міри синергізму вимірюються спільні ефекти між двома рішеннями. Пропонована техніка оцінки може бути використана для оцінки сильних і слабких сторін інноваційного проекту, виявлення синергетичних характеристик проекту, вимір синергетичного потенціалу можливого інноваційного проекту.

Існують два способи виміру синергетичного ефекту: оцінка підвищення якості продукту при даному рівні вкладень, і оцінка скорочення витрат при даному рівні результативності. Таким чином, вибір інновацій повинен ґрунтуватися на синергетичному підході. Оскільки, саме цей підхід дозволяє найточніше визначити рівень якості інновації.

Висновки. Дослідження в рамках проекту розробки системної методології управління стійким розвитком регіональним курортно-рекреаційним комплексом дозволило отримати наступні результати:

запропонован теоретико-методологічний підхід до створення системи управління механізмом синергетичного ефекту регіонального курортно-рекреаційного комплексу на основі інтеграції його складових; досліджена його особливість і характеристики, які дозволяє адекватно реагувати на динаміку зміни ринкового середовища;

розглянута модель взаємодії економічних об'єктів в цілях здобуття синергетичного ефекту; її дослідження продемонстрували, що в результаті утворюється нова економічна структура, яка повинна володіти емерджентними властивостями; тобто виникає деякий ефект, що

забезпечує перевищення ефекту спільного функціонування об'єктів над сумою ефектів їх автономної діяльності;

отримані формальні залежності, які відображають необхідні умови стійкого існування територіального курортно-рекреаційного комплексу в ринковому середовищі, а також оцінки синергетичного ефекту, що можуть служити показниками конкретних синергетичних ефектів.

Список літератур:

1. Торохтин О.М. Діагностика, реабілітація, ефективність. – Ужгород: Карпати, 1999. – 206 с.
2. Боков М.А. Стратегическое управление рекреационными предприятиями в условиях переходной экономики. – СПб.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 368с.
3. Хиценко В.Е. Самоорганизация: элементы теории и социальные приложения. – М.: КомКнига, 2005. – 335 с.
4. Мочерний С. Синергетичний підхід в економічному дослідженні // Економіка України, №5, 2001. – с. 44-51.
5. Колемаев В.А. Математическая экономика. – М.: ЮНИТИ, 2002. – 312 с.

2.6. Антикризове управління потенціалом підприємства

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку економіки України викликають необхідність в удосконаленні засобів ведення бізнесу. У теперішній час вітчизняні підприємства стоять перед проблемою підвищення ефективності використання свого виробничого потенціалу, більшість з них вимагає технічного переозброєння, удосконалення технологічних процесів, а також використання сучасної сировинної бази.

Глобалізація економіки, сучасний темп економічних змін та процесів змушують господарюючих суб'єктів приділяти максимальну увагу рівню своєї конкурентоспроможності, бути максимально гнучкими та реагувати на зміни умов їх функціонування, концентруватися на досягненні максимального рівня конкурентних переваг на будь-якому ринку збуту своєї продукції. Однак, далеко не всі вітчизняні підприємства придатні до ведення ефективної конкурентної боротьби. Навіть наявність конкурентоспроможної продукції не дозволяє багатьом з них реалізувати ці переваги внаслідок відсутності практики використання всього комплексу заходів. Особливого значення набувають підприємницькі ризики та дестабілізуючі зовнішні фактори, що оточують підприємства: неефективна податкова система, несприятливий інвестиційний клімат, недосконалість законодавства та ін.